

NİGAR HƏSƏNOVA
Azərbaycan Texniki Universiteti
H.Cavid pr.25.
ŞƏFƏQ MƏHƏRRƏMOVA
Lənkəran Dövlət Universiteti
General Həzi Aslanov küç.50.

İNGİLİS DİLİ FRAZEOLOGİZMLƏRİNƏ AİD DİLÇİ ALİM- TƏDQİQATÇILARIN RƏY VƏ MÜLAHİZƏLƏRİ XÜLASƏ

Hər bir dil mürəkkəb frazeoloji sistemə malikdir. Frazeoloji vahidlərin komponentlərinin bir-birinə qovuşma dərəcəsi olduqca müxtəlifdir. Ona görə də dilçilikdə frazeoloji vahidlərin təsnifi müxtəlif istiqamətlərdə aparılır. İlk öncə apardığımız araşdırmada qeyd edə bilirik ki, İsveçrə dilçisi, “Frazeologiya nəzəriyyəsi”nin banisi Şarl Ballinin frazeoloji vahidlərə verdiyi təsnifat frazeologiyanın inkişafına böyük təsir göstərmişdir. O, söz birləşmələrinə dair ilk əsəri olan “Üslubiyyatın xülasəsi” kitabında söz birləşmələrinin ilk təsnifatını vermişdir. İkinci kitabı “**Fransız üslubiyyatı**” əsərində Ş.Balli fransız dilində frazeologiyanın ənənəyə görə işlədilməsini qeyd edərək yazır ki, dildə bir sıra sözlər başqa sözlərə nisbətən bir-biri ilə daha sıx bağlılığa meyl edir. O, söz birləşmələrini dörd qrupa bölmüşdür: 1) sərbəst söz birləşmələri, 2) adi birləşmələr, 3) frazeoloji qrup, 4) frazeoloji birləşmələr. (1-səh:42)

1. Sərbəst söz birləşmələri – bu cür birləşmələrin hər bir üzvi ayrılıqda olduğu kimi birləşmə daxilində də öz mütəqilliyini saxlayır və parçalana bilər.

2. Adi birləşmələr - bu söz birləşmələrinin tərkibindəki sözlər qismən müstəqildir. Adi birləşmələrin tərkibində bəzi dəyişikliklər etmək mümkündür.

3. Frazeoloji qrup - bu söz birləşmələri nisbi müstəqilliyini saxlayan sözlərin köməyi ilə düzəlir. Frazeoloji qruplarda komponentlərin yenidən qruplaşdırılması mümkündür. Onun komponentlərinin qismən başqa sözlə əvəz edilməsinə yol verilir.

4. Frazeoloji birləşmələr - elementləri tamamilə bir-biri ilə sıx əlaqədə olan birləşmələrdir. Bu cür söz birləşmələrinin tərkibindəki sözlər öz mənalarını itirərək, birlikdə ümumi bir məna ifadə edir. Frazeoloji birləşmə

lərin komponentlərinin dəyişdirilməsi qeyri-mümkündür.

Açar sözlər: komponent, frazeoloji birləşmə, təsnifat, məcazi məna, lüğəvi tərkib

Beləliklə, Ş. Balli söz birləşmələrini onların sabitlik dərəcəsinə görə müqayisə etmişdir. O, söz birləşmələrini sxematik olaraq bu qruplara bölmüş, lakin onların geniş şərhini verməmişdir. Ş.Balli özünün “Fransız dilinin üslubiyyatı” kitabında adi söz birləşmələrini və frazeoloji qrupu “ara tip” kimi adlandırmışdır. O, belə ifadələrə feli birləşmələri misal göstərmişdir. Sonradan o, söz birləşmələrinin yalnız iki qrupunu

qeyd etmişdir: 1) sərbəst söz birləşmələri, 2) frazeoloji birləşmələr.

Qeyd etmək lazımdır ki, Ş.Balli “fazeoloji birləşmə” adı ilə nəzərdə tutduğu semantik qrupdan olan frazeoloji vahidlərin xarici cəhətinin xüsusiyyətindən bəhs edərkən bunlarda üç əlamətin olduğunu göstərmişdir:

1. Onların tərkibindəki sözlər ayrı yazılır.

2. Bu birləşmələrin tərkibindəki sözlər sabit sırada olur və onların komponentləri arasına başqa söz daxil etmək qeyri-mümkündür.

Buludxan Xəlilov bu tip birləşmələr haqqında yazır: “Komponentlərindən heç birini başqa sözlə əvəz etmək mümkün deyil. Azərbaycan dilinin materialı əsasında frazeoloji vahidləri “fazeoloji birikmələr”, “fazeoloji bitişmələr” və “fazeoloji birləşmələr” adı ilə üç semantik qrupa bölmüşdür. Bunların hər birinin özünəməxsus əlamətini göstərir. O, frazeoloji birikmələrdən bəhs edərkən yazırdı ki, bunların ümumi mənası ilə komponentlərinin mənası arasında heç bir yaxınlıq, əlaqə, hətta potensial əlaqə belə yoxdur. Bunların tərkib hissələri dildəki bir və ya digər sözlə eyni səs tərkibinə malik olsa da, bu cür qarşılıqlı əlaqə omonimlikdən başqa bir şey deyildir. (2-səh:24) Fazeoloji bitişmə sözün potensial ekvivalentidir. Bu cəhətdən bunlar frazeoloji birikməyə yaxınlaşır, lakin öz məna quruluşlarının mürəkkəbliyi, komponentlərinin məna əlaqəsinin potensial şəkildə mövcud olması ilə frazeoloji birikmələrdən fərqlənir. Fazeoloji bitişmə xarici səs forması ilə sərbəst söz birləşməsinə uyğun gəlir. Fazeoloji birləşmədə sərbəst mənada olmayan sözlərin sinonimlərlə əvəz edilməsi mümkündür.

Dilçilikdə bu tip sabit söz birləşmələri idiomlar da adlandırılır. Bu söz birləşmələrin əsas əlaməti onların semantik cəhətdən bütövlüyüdür. Dildə xüsusi səciyyə daşıyan bu birləşmələr onun frazeologiyasının əsasını təşkil edir. Fazeoloji birikmələrə aşağıdakı söz birləşmələrini misal göstərmək olar:

Kick the bucket “ölmək”; send smb. to conventry “bir kəsi baykot etmək”, “bir kəslə əlaqəni kəsmək”; at bay “çıxılmaz vəziyyət”; be at somebody's beck and call “qulluğunda həmişə hazır olmaq” = “əmrə hazır olmaq”; to be all thumbs “yöndəmsiz”, “yaraşıqsız”; to rain cats and dogs “şiddətli-güclü yağış yağmaq”; kilkenny cats “qatı düşmənlər” və s.

V.İliç “İngilis dilinin tarixi” əsərində frazeoloji birləşmələr haqqında yazır: “Fazeoloji birikmələr onları təşkil edən komponentlərinin məcazi mənaları əsasında əmələ gəlir. Bu cür birləşmələrin bədiilik xüsusiyyətləri yalnız tarixi-nöqtəyi nəzərdən açılır. Məsələn: “bay” sözünün mənası “tupik” (şimal dəniz quşu), “beck” sözünün mənası isə “qollarını çırpmaq”-dır. Bu sözlər arxaizmlərdir və yalnız yuxarıda göstərdiyimiz frazeologizmin tərkibində işlənir. Və yaxud digər bir misala baxaq. “to be all thumbs” frazeologizmi “one's fingers all thumbs” frazeologizminin əsasında əmələ gəlmişdir. “Kilkenny cats” frazeologizmi bir əfsanədən götürülmüşdür. Əfsanəyə görə Kilkenny və Irishtown arasında XVIII əsrdə müharibə olub və bumüharibə hər iki şəhərin dağılması ilə nəticələnib. “Send smb. to Conventry” frazeologizmi Klarendonun “The history of the Great Rebellion and Civil Wars in England” kita-

bında götürülmüşdür. İngilis inqilabı dövründə Konventri şəhərində bir həbsxana yerləşirdi ki, orada yalnız güclü monarxlar saxlanılırdı. Göstərdiyimiz bu frazeologizm də bununla əlaqədar olaraq yaranmışdır.(3-səh:51)

Beləliklə frazeoloji birikmələrdə həqiqi məna ilə məcazi məna arasındakı əlaqə itir və məcazi məna onlar üçün ön plana keçir.

Frazeoloji birikmələrin aşağıdakı xüsusiyyətləri var:

1. Frazeoloji birikmələrin komponentləri sırasına arxaizmlər də daxil ola bilər.
2. Bu tip birləşmələri sintaktik cəhətdən parçalanmaq mümkün deyildir.
3. Onların komponentlərinin yerlərini dəyişdirmək əksər hallarda qeyri-mümkündür.

4. Bu birləşmələrin tərkibinə söz daxil ola bilmir.

5. Frazeoloji birikmələrin tərkibindəki sözlər öz leksik mənalarını itirərək onların komponentlərinə çevrilir və ümumi bir mənanı ifadə edir. Məsələn: "kick the bucket" – "to die"; "send smb to Coventry" – "to ignore".

Frazeoloji bitişmə.

Bəzi sabit söz birləşmələrinin tərkibindəki sözlərdən birinin həqiqi mənası az da olsa, nəzərə çarpır. Bu tip birləşmələr frazeoloji bitişmələr adlanır. Frazeoloji bitişmələrə aşağıdakı söz birləşmələrini misal göstərmək olar:

To spill the beans “sirr vermək”; to burn bridges “körpüləri yandırmaq”; to throw dust into smb's eyes “bir kəsin başını aldatmaq”; to point the devil blacker than he is “şişirtmək”; to put a spoke in somebody's wheel “bir kəsə mane olmaq”, “əngəl törətmək”; to hold one's cards close one's chest “bir şeyi sirr olaraq saxlamaq”, “ağzını bərk tutmaq”, “susmaq”; to be narrow in the shoulders “zarafatbaşadüşməyən”; to gild refined gold “boş yerə çalışmaq”; to stick like a leech “zəli kimi yapışmaq”; broad shoulders “enli kürək”; more or less “qismən”, “müəyyən dərəcədə”; out of the frying pan into the fire “yağışdan çıxıb yağmura düşmək”.

A.Qurbanov “Azərbaycan dilinin frazeologiyası” əsərində qeyd edir: “Frazeoloji bitişmələr bədiilik və məcazilik baxımından qismən frazeoloji birikmələrə bənzəyirlər. Frazeoloji bitişmələri başa düşmək üçün onun komponentlərini məcazi mənada dərk etmək lazımdır. Məsələn: make a mountain out of a molehill frazeologizmi “qarışıqdan fil düzəltmək” (bir şeyi çox şişirtmək) mənasını verir. Burada molehill sözü “çox kiçik” mənasında, mountain sözü isə “çox böyük” mənasında dərk edilir.(4-s:359).

Frazeoloji bitişmələr omonim ola bilər, yəni onlar həm həqiqi, həm də məcazi məna ifadə edə bilərlər. Məsələn: It was very tiresome as I had to swim against the current cümləsinin tərcümsibələləcəq: Axinin əksinə üzmək çox yorucu idi. Bu cümlədə “to swim against the current” birləşməsi “axinin əksinə üzmək” mənasını verir. Bu birləşmənin məcazi mənası isə “bir kəsə qarşı çıxmaq (getmək)”, “bir kəsin əksinə getmək”dir.

Frazeoloji bitişmələrin də özünəməxsus xüsusiyyətləri var. Bunlar aşağıdakılardır.

dır:

1. Bu birləşmələr yüksək bədiilik xüsusiyyətlərinə malikdir və onlar mövcud olan digər sabit söz birləşmələrinə mənaca uyğun gəlir. Məsələn: to throw dust into smb's eyes, to be narrow in the shoulders, to burn one's fingers, to burn bridges.
2. Frazеологji bitişmələr komponentlərinin semantik xüsusiyyətlərini qoruyub saxlayır. Məsələn: to put a smoke in smb's wheel.
3. Onlarda emosionallıq və ifadəlilik həlledici rol oynayır. Məsələn: to throw dust into smb's eyes, to point the devil blacker than he is.
4. Bu tip birləşmələrin komponentlərinin yerini dəyişmək qeyrimümkündür. Məsələn: to hold one's cards close to one's chest.

Ədəbiyyat:

- 1.Ş."Balli:"Fransız üslubiyatı" Moskva.Nauka i jizn"nəşr.1986.səh:42.
2. Buludxan X.Ə., Müasir Azərbaycan dilinin Leksikologiyası, Bakı-, 2008, səh:24
- 3.B.Ilyish, History of the English Language, L.-«Просвещение», 1973,səh: 51
- 4 Qurbanov A. Müasir Azərbaycan dilinin frazeologiyası, Bakı,1963 səh 359.

N.Gasanova,
SH.Magerramova

Opinion and remarks of linguistic scholars on English phraseology
Summary

This article deals with the analysis of the phraseological units upon the different approaches of the distinguished linguists in the scientific context. Linking to the modern approaches and views of either the Western or Russian linguists, the author has investigated the different peculiarities of the phraseological units in English language. So, in her article the author showed that the classification of phraseological units has been carried out in different directions in linguistics. That is why in her first study, she could say that the Swiss linguist, the founder of "The theory of Phraseology" Charles Balli's classification has greatly influenced the development of phraseology. Charles Balli gave the first classification of the word combinations in his first work, "Summary of Stylistics". In his second book, "French Stylistics" Charles Balli noted that the use of phraseology was a tradition, and a number of words tended to be closer to one another than the other words in French language. He divided the word combinations into four groups: 1) free word combinations, 2) ordinary combinations, 3) phraseological group, 4) phraseological associations.

On the basis of the Russian language material called "phraseological associations", "phraseological adjacencies" and "phraseological combinations" academician V.V. Vinogradov divided the phraseological units into three semantic groups. While speaking about phraseological compounds, he wrote that there was no relationship, no connection, or even no potential relationship between the meaning of the components and

their commonone. Although their constituent parts have the same sound content in one language or in another.

Key words:component,phraseological combination, classification, figurative

**Н.Гасанова,
Ш.Магеррамова**

Английские фразеологизмы с точки зрения лингвистов-исследователей
Резюме

Данная статья анализирует фразеологические единицы с точки зрения различных подходов, предпринятых выдающимися лингвистами в научном контексте. Автор статьи провела исследование различных аспектов фразеологических единиц английского языка, увЯЗЫвая свои исследования с современными подходами и взглядами, существующими в западной и российской лингвистике. Исходя из этого, автор статьи отметила, что классификации фразеологических единиц были проведены по различным направлениям лингвистики. Поэтому в своем первом исследовании она утверждает, что классификация Швейцарского лингВиста, основателя «теории фразеологии» Чарльза Балли оказала огромное влияние на развитие фразеологии. Чарльз Балли первым разработал классификацию словосочетаний в своей первой работе «Выводы о стилистике». В своей второй работе «Стилистика французского языка» Чарльз Балли отмечал, что использование фразеологии было традиционным, а ряд слов во французском языке имеет тенденцию сочетаться с одними словами, а с другими нет. Он разделил словосочетания на четыре группы: 1) свободные словосочетания, 2) обычные сочетания, 3) фразеологические группы, 4) фразеологические ассоциации. Автор статьи также отметила, что академик В.В.Виноградов на языке разделил фразеологические единицы на три семантические группы: «фразеологические ассоциации», «фразеологические сращения» и «фразеологические сочетания». Говоря о фразеологических единствах, он писал, что не существует связи, даже потенциальной связи, между значением составных частей фразеологизма и его общим значением.

Ключевые слова: компонент, фразеологическая комбинация ,классификация.

Redaksiyaya daxil olma tarixi: 20.05.2019

Çapa qəbul olunma tarixi: 23,11.2019

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Nuriyə Rzayeva tərəfindən çapa
tövsiyə olunmuşdur
İçəridə ədəbiyyatlar düz verilmir